

STUDII ȘI ARTICOLE

LOCUIŢELE DE SUPRAFAȚĂ CU PLATFORMĂ DIN AȘEZAREA PRECUCUTENIANĂ DE LA TÂRGU FRUMOS – BAZA PĂTULE

Nicolae Ursulescu, Dumitru Boghian, Vasile Cotiugă

Abstract: The authors present in this study the five surface dwellings with wooden and burnt clay platform (no. 8-9, 11, 13-14), discovered within the Precucuteni III site from Târgu Frumos-Baza Pătule, pointing out their main features, within the general framework of the development of the human habitation from here.

După cum se cunoaște deja, așezarea din faza Precucuteni III de la Târgu Frumos (fig. 1-3) se înscrie printre cele mai mari situri eneolitice descoperite pe teritoriul României, având o suprafață de peste 10 hectare (fig. 4). În cele șaisprezece campanii de cercetări sistematice (1990-2005), au fost cercetați, în cadrul șantierului arheologic școală, 2100 mp, repartizați în sectoarele: A-E (fig. 5), identificându-se paisprezece locuințe, dintre care cinci de suprafață cu platformă de bârne despicate și lut, opt de suprafață fără platformă și un bordei, un altar casnic pictat, numeroase complexe gospodărești, cincizeci și cinci de gropi, un șanț de apărare/împrejmuire a locuirii Precucuteni III, un foarte bogat inventar ceramic, plastic, osteologic, litic și metalic, în parte cercetat interdisciplinar, care oferă o altă imagine asupra complexității vieții comunităților eneolitice timpurii de la est de Carpați¹. În același timp, atenta înregistrare a datelor din teren, pe niveluri și orizonturi arheologice, ne-a permis stabilirea unor detalii de planimetrie a așezării, de evoluție a habitatului de-a lungul celor trei etape de locuire și legate de delimitarea spațiilor locuibile de cele gospodărești. De asemenea, la sfârșitul lunii septembrie 2005 a fost efectuată ridicarea topografică a sitului de către o echipă de topografi de la Facultatea de Silvicultură a Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, condusă de șef de lucrări dr. ing. Ovidiu Iacobescu și asist. drd. Ionuț Bârnoaia.

Având în vedere complexitatea habitatului din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos – Baza Pătule, în prezenta lucrare ne-am propus să abordăm doar problemele locuințelor de suprafață cu platformă, pentru ca, ulterior, să tratăm toate construcțiile de locuit descoperite în acest sit.

Dintre cele paisprezece locuințe descoperite la Târgu Frumos doar cele cu numerele 8-9,11, în sectorul D, și cele cu nr. 13-14, în sectorul A (fig. 6-7), se înscriu în categoria celor cu platformă pe substrucție lemnoasă, unsă cu lut. Descriem, în continuare, cele cinci construcții de locuit, din care una își are începutul în cel de-al doilea nivel de locuire (L. 9) și patru aparțin ultimei etape de locuire Precucuteni III din acest sit (L. 8, 11, 13 și 14).

Locuința nr. 8. Locuința de suprafață nr. 8 (fig. 8), cercetată între anii 1994-1998, a fost identificată pe traseul S V, m 10,50-16, în casele D 11, E 9 și 11, F 11, și a

avut o formă rectangulară, aproape pătrată (18. 90 m²), cu dimensiunile de 4,60 X 4,10, cu axele pe direcțiile NNV-SSE și NNE-SSV.

Platforma locuinței a fost construită pe bârne despicate longitudinal, cu diametre de până la 30 cm, dispuse pe direcția NNE-SSV, unse cu un strat de lut, cu o grosime de până la 10 cm. Pare că suprafața virtuală a locuinței nr. 8 se afla oarecum mai sus decât zona înconjurătoare (cu 10-20 cm). De asemenea, structura de bârne pare să fi fost dispusă doar pe anumite porțiuni, mai ales în zona centrală și în colțul de SV. Lipituri masive de podea, perete și/sau tavan, cu sau fără amprente de substrucție lemnoasă, au fost descoperite între m. 11.50-13.10 și m. 13,40-16,20 ai S V. Ampretele de pe lutuilele de pereți dovedesc existența unui schelet lemnos destul de masiv.

În timpul cercetărilor și la demontarea lipiturilor de perete au fost descoperite: o importantă cantitate de ceramică fină și grosieră (unele de influență Stoicani-Aldeni), materiale osteologice, spărturi mozaicale de vatră (împrăștiate), piese cultice (idoli antropomorfe și zoomorfe, un picior de măsuță de cult), unelte și arme litice cioplite (multe silexuri balcanice) și șlefuite, râșnițe fragmentare și percutoare, aflate printre dărâmături. Chiar dacă, așa cum arătam, au fost descoperite lutuile de vatră, din cauza dispersiei acestora nu au putut fi precizate forma și amplasamentul unei asemenea instalații casnice. Interesante sunt „turtele” de lut ars, aplatizate, cvasi-circulare, a căror destinație nu a putut fi precizată (greutăți, suporturi pentru lucrul ceramicii, bucăți de lut pregătite pentru modelat ceramica, proiectile, „capace” pentru găurile rozătoarelor ?).

În colțul de SV al casei a existat un cuptor intens utilizat. Acesta a fost construit chiar deasupra zonei centrale a unei mari gropi (nr. 25), săpată de la partea superioară a primului nivel de locuire. Probabil că umplerea gropii (care a avut o adâncime reală de 1,30 m, de la nivelul de săpare, și o formă aproximativ cilindrică, cu un diametru de 2,20 m, suprafața totală fiind de 3,80 m² și un volum de 4,94 m³) nu se încheiase în momentul construirii locuinței, astfel că alveolarea existentă a fost întrebuințată pentru amplasarea vetrei cuptorului, la circa 25-30 cm adâncime de la baza nivelului al III-lea.

Cuptorul a fost construit pe un pat de 9-10 bârne despicate, cu profil transversal semicircular și diametrul de circa 8 cm, având orientarea NE-SV, paralelă cu axul lung al cuptorului; ampretele acestora s-au văzut clar în profil. Bârnelor de la margine erau chiar sub baza pereților bolții cuptorului, care se arcuiau lin spre vatra propriu-zisă. Bolta a fost construită chiar pe marginea vetrei, având un schelet de nuiele care a lăsat urme în lutuială. Inițial, cuptorul a avut dimensiunile de 1,60 x 1,30 m, acoperind o suprafață de circa 2 m², Gura sa se găsea spre NE, în fața lui descoperindu-se resturile mai multor vase. La capetele axelor cuptorului s-au observat urmele unor gropi de pari, cu diametre de circa 20 cm, care se adânceau între 60 și 80 cm de la baza nivelului III; probabil că acești pari (amplasați în afara circumferinței gropii 25) aveau un anumit rol în amenajarea zonei din jurul cuptorului. Este interesant de arătat că stâlpii de SV și SE făceau, poate, corp comun cu doi dintre pereții locuinței. Nu trebuie exclusă nici varianta potrivit căreia cuptorul s-ar fi putut afla într-o anexă deschisă, adosată L. 8, sau în interiorul acesteia (fig. 8 stânga).

Cu timpul, s-a produs o tasare puternică a umpluturii din zona centrală a gropii, vatra arcuindu-se în jos cu circa 30 cm față de poziția inițială. Aceasta a determinat o serie de refaceri și reluturi, care aveau drept scop aducerea vetrei la un plan orizontal.

Vatra a fost total refăcută de două ori (așa cum arată grosimea și consistența acestor straturi de lut), iar fiecare din cele trei etape principale de construcție mai prezintă câte două niveluri de reluturi, ajungându-se în final la nouă straturi de lutuală, cu grosimi diferite (în total, grosimea lutuielilor vetrei atingea 30 cm). Între nivelurile de lutuală se găsea cenușă petrificată, care dădea o culoare albicioasă suprafețelor.

Asemenea modalitate de amplasare a vetrelor și cuptoarelor deasupra unor gropi a mai fost observată și în cazul altor complexe neolitice și eneolitice.

Pe baza cantității mari de ceramică descoperită în locuința nr. 8 și a cuptorului, credem că nu greșim dacă o considerăm, fie și cu titlul de ipoteză de lucru, ca o construcție care a avut și o destinație gospodărească, un eventual atelier de olărie.

Locuința nr. 9, identificată inițial în S. V (m. 0-4) și S. X, spre profilul vestic, între m. 23 și 26,5, a fost surprinsă, și în S. XII (27 x 3,50 m), între m. 17 și 24,5 și avea axul lung pe direcția NNV-SSE, jumătatea sa de SSV se continua, probabil, sub platforma de beton a pătului nr. 10 (fig. 9-10). A fost construită, probabil, în nivelul al II-lea și a funcționat și în etapa a III-a (- 0,60 m) și a avut, poate, o formă rectangulară, cu lungimea de aproximativ 7 m. Spre SSE se prelungea cu o mică anexă (pridvor?), până la m. 27, tot cu o formă rectangulară, cu dimensiunile de aproximativ 2,50 x 3 m. Pe suprafața platformei au fost descoperite foarte puține fragmente ceramice și materiale osteologice. De asemenea, menționăm că lipiturile de perete erau destul de puține, în raport cu elevația de altă dată a casei.

La demontarea locuinței și anexei am observat că multe dintre lutuielile de platformă, care păstrau amprente, au fost aplicate pe lodbe, cu diametre cuprinse între 9 și 13 cm, orientate NNE-SSV. Substrucția platformei pare să fi fost neuniformă, pe lângă trunchiuri despicate utilizându-se crengi de diferite grosimi și frunze. Aproximativ în centrul său, platforma de lut se afla mai sus, cu aproximativ 0,15-0,20 m față de margini, datorită faptului că pământul era mai tasat, iar substrucția de lemn, care fusese realizată pentru a asigura orizontalizarea terenului de construcție, a putrezit, provocând „lăsarea” podelei.

După demontare, sub L. 9 s-au găsit foarte puține materiale arheologice; numeroasele raderi, efectuate pentru identificarea eventualelor șanțuri de fundație sau gropi de stâlpi, nu au condus la obținerea de rezultate deoarece suprafața sectorului D era deranjată de numeroasele crotovine, care au bulversat contextul arheologic.

Locuința nr. 11, în care a fost descoperit, în anul 1998, altarul pictat, situat lângă vatră, avea o formă rectangulară, cu colțurile ușor rotunjite și axul lung pe direcția NV-SE, și ocupa o suprafață de cca. 6 x 4,5 m (fig. 11). În ceea ce privește limitele acesteia, cel mai bine s-au individualizat laturile de N și E; spre V, se pare că a existat un pridvor, amenajat cu un pavaj de lutuie și pietre, probabil în legătură cu zona intrării, aflată pe latura opusă vetrei, sau poate cu altă destinație. Spre sud a existat o zonă de interferență cu vestigiile locuinței nr. 8, astfel încât limita nu este întotdeauna clară. De aceea, nu trebuie exclusă posibilitatea ca aceste două construcții să fi făcut corp comun, fiecare cu destinația sa proprie.

Platforma acesteia era construită pe o structură de trunchiuri de copac despicate (adeseori necojite, dovadă stând amprente de crenguțe și coajă), cu diametre cuprinse între 8 și 12 cm. Desimea trunchiurilor era de 8-9 bucăți pe metru liniar, fiind orientate

SV - NE, adică transversal pe axul lung al locuinței. Așa cum arată amprente din lutul de pe latura nord-vestică, se pare că, la margini, trunchiurile au fost prinse într-o ramă de bârne. Când lodbele nu aveau o lungime egală cu cea a platformei, se făceau completări cu alte bucăți de trunchiuri. Spațiile rămase libere între lodbe se completau cu crengi mai groase, pentru a se evita scurgerea lutului. În zona vetrei, lodbele au fost dispuse oarecum radial, pentru a împiedica deplasarea bânelor lungi.

Structura de lemn a platformei a fost acoperită cu o lipitură groasă de 6–10 cm, formată din lut și materiale organice (pleavă, paie și alte materiale vegetale tocate). Capetele rotunjite ale lodbelor erau în întregime acoperite în lut. Platforma, în ansamblul ei, se prezenta ca o masă de lemn și lut, ridicată deasupra solului antic cu cca. 20 cm. Suprafața platformei prezenta o serie de denivelări, datorate atât tasării diferențiate a lutului și substrucției în timpul funcționării, a șanțului de împrejmuire și a gropilor aflate dedesubt și umplute cu resturi menajere, cât și arderii și evoluției ulterioare. De aceea, se pare că platforma a cunoscut cel puțin o reluare a suprafeței.

Referitor la elevația pereților, deoarece nu s-au identificat găuri de pari în stratul de sub și din jurul locuinței, considerăm că au fost ridicați pe structura lemnoasă a platformei, poate pe o talpă din bârne. În schimb, în lătuiala platformei au fost descoperite urme de pari, care o străpung total sau parțial. Pe baza amplasării acestora, se pare că ei provin fie de la un perete interior, fie de la sistemul de susținere a acoperișului.

În ceea ce privește vatra (poate și cu rol de cuptor), aceasta a fost amenajată direct pe platformă (în zona nord-estică), dar bârnele care susțineau platforma în acest loc au fost dispuse radial. Lipitura prezenta aici o ardere intensă și o refacere multiplă (de 3-4 ori). Este de remarcat că sub vatră a existat o groapă (nr. 29), ceea ce, în corelare cu datele similare observate în alte cazuri, ar putea duce la concluzia că acest amplasament nu era întâmplător și că groapa juca, în mentalitatea locuitorilor, un rol de cult, legat de ritualul fundării locuinței. La SV de vatră și cu fața spre ea se afla altarul pictat, al cărui soclu a fost realizat direct pe platformă. Altarul avea o formă deosebită cvasi-antropomorfizată, fiind în legătură, probabil, cu destinația sa (fig. 12 a-b).²

Pe latura nordică, în prelungirea vetrei, se afla o prispă – laviță, groasă de cca. 20 cm, realizată din plăci masive de lut, care a servit probabil drept pat, dar care putea deveni și postament pentru piesele de cult, în cazul unor ceremonii. Marginea dinspre interior a laviței prezenta un cant, îngrijit și uniform fățuit.

Studierea modului de construire a acestei locuințe pare să sugereze că a existat un plan prestabilit încă din momentul de început al amenajării platformei. Prin trasarea unor șanțuri de control, orientate NNE - SSV, din 50 în 50 cm, a fost cercetată amănunțit toată suprafața aflată sub locuința nr. 11, ca și în preajma acesteia, spre E, până la gardul de împrejmuire a bazei de recepție, aproape de marginea cuestei pe care a fost amplasată așezarea. În suprafața astfel cercetată au fost sesizate cinci gropi (nr. 24, 27 - 30), precum și noi porțiuni din segmentul estic al șanțului de îngrădire a așezării din prima etapă de locuire, care au afectat, prin tasarea pământului de umplutură, modul de păstrare a locuinței.

Locuința nr. 13 a fost identificată încă din campania 2003, când a fost surprins colțul de SE al acesteia, în casele D-E/11. În anul 2004, cercetarea locuinței a continuat în casele D-E/8-10, C/10 și F/8-9, reușindu-se investigarea ei în întregime (fig. 13-15).

Potrivit observațiilor din teren, locuința era orientată NNE-SSV și se prezenta ca o masă, mai mult sau mai puțin compactă de lutuie li arse de la pereți și podea, de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile aproximative de 10 x 4 m, printre care se găseau și destul de multe materiale ceramice, litice, osteologice. Lungimea deosebită a acestei construcții ne face să credem că locuința nr. 13 a fost compartimentată în mai multe încăperi, dar indiciile clare ale unor pereți despărțitori lipsesc, din păcate.

De la podea s-au păstrat foarte multe resturi, mai mult sau mai puțin compacte, reprezentate de lipiturile de lut cu grosimea cuprinsă între 4 și 5 cm. Acestea păstrau, la partea inferioară, perpendiculare pe axul lung al locuinței, amprente de bârne despicate, cu diametre cuprinse între 8-15 cm sau de nuiele cu diametrul de 2-4 cm. Acestea demonstrează existența unei structuri de bârne despicate și de nuiele/crenguțe dispuse în spațiile dintre bârne sau chiar pe bârne (fig. 14, 15. 4-5). Imaginea generală a platformei/podelei acestei locuințe ne arată că nu avea masivitatea și coerența celor ale construcțiilor din sectorul D. Din păcate, la demontare, nu au putut fi surprinse amprente lăsate în pământ de urmele lodbelor platformei, așa cum s-au înregistrat în cazurile locuințelor 9 și 11. Pe podeaua locuinței au fost descoperite mai multe resturi de râșnițe, fragmente ceramice, piese litice, precum și oase de animale.

În jumătatea de nord a locuinței, pe lângă perețele de sud-est, s-au descoperit resturile unei vetre ovale, cu diametrul mare de 1, 15 m (fig. 15. 1-3). Aceasta a fost realizată într-o zonă rezervată în podeaua locuinței, fiind construită direct pe pământ, pe o lentilă de humus amestecat cu fragmente ceramice mici și lutuie li arse. A avut o singură fază, fiind realizată dintr-o lutuială, mai groasă la mijloc (cca. 5 cm) și mai subțire spre margine (cca. 2 cm). Spre nord, marginea vetrei se ridică foarte puțin, căpătând aspectul unei mici gardini.

Lutuie liile de la pereți, mai puține și răspândite mai ales spre marginile locuinței, se prezentau sub forma unor mici bulgări de lut ars, cu foarte multe paie tocate și pleavă de cereale în compoziție. Multe dintre acestea au păstrat amprente de nuiele ale structurii lemnoase a pereților, cu diametre de 1, 5–2 cm, așa cum s-a descoperit la marginea de NNE, unde un fragment mare de lutuială de perete păstra șase amprente de asemenea nuiele, paralele, cu diametrele între 1, 5 și 2 cm, dispuse una lângă alta.

Locuința nr. 14 a fost descoperit la aproximativ 1 m est de perețele sud-estic al L. 13, aflându-se puțin mai spre N. Deoarece o bună parte a acestei construcții se continua sub pătulul nr. 7, a putut fi cercetată doar partea sa vestică (fig. 13). Astfel, latura vestică a putut fi surprinsă în întregime și a avut aproximativ 7 m lungime. Din porțiunea investigată, reiese că această locuință a avut o formă rectangulară, cu axul lung pe direcția N-S. Și această locuință a aparținut ultimului nivel de locuire (Precucuteni III), având podeaua realizată, de asemenea, pe o structură de bârne despicate, dispuse perpendicular pe axul lung al locuinței, adică pe direcția E-V (fig. 16).

Este neîndoielnic faptul că, pe lângă locuințele de suprafață cu platformă cercetate, au mai existat și altele, așa cum indică lutuie liile masive de podea, descoperite în alte suprafețe săpate, sau aglomerările de lutuie li, cum este cea din capătul vestic al S V, presupunând existența unei construcții care se pierde sub pătulul 10.

* * *

Observațiile punctuale făcute de-a lungul cercetărilor ne permit să facem o serie de considerații generale asupra locuințelor de suprafață cu platformă/podea de lemn și lut descoperite în situl de la Târgu Frumos-*Baza Pătule*.

Astfel, cele cinci locuințele de suprafață cu platformă au avut forme rectangulare, unele prezentând colțurile ușor rotunjite (L. 11), unele cu o singură cameră (L. 8), altele, probabil, cu mai multe încăperi (L. 11, 13). Dimensiunile lor au fost mici și mijlocii, până în 40 de m² prelungind, astfel, tradiția locuințelor de suprafață fără platformă. Există indicii clare că unele locuințe au avut, ca anexe adosate, pridvoare (L. 9 și 11) și sectoare gospodărești, ca în cazul cuptorului din L.8.

În toate cazurile, platformele au fost construite pe substrucție de butuci, întregi sau despicați longitudinal (lodbe), cojite sau necojite, dispuse cu partea rotundă în sus, cu completări de alte materiale lemnoase (crengi subțiri cu frunze, nuiiele), care erau unse cu o lutuială realizată din argilă amestecată cu materiale vegetale mărunțite (pleavă, paie tocate etc.), vizibile macroscopic. Lutuielile de podea aveau, de regulă, o grosime variabilă, cuprinsă între 4 și 10 cm. Aceasta prezintă numeroase reamenajări (refaceri, relutuiiri), realizate în timpul funcționării caselor. Câteodată lutuielile acopereau în întregime lodbele din zonele marginale ale platformelor (L. 9 și 11).

Amprentele lodbelor aveau diametre cuprinse adesea între 8 și 20 cm, rar până la 30 cm, denotând proveniența dintr-o pădure secundară de foioase³, acestea fiind, de regulă, orientate transversal, pe axul lung al locuințelor sau, în unele cazuri, în funcție de anumite instalații casnice.

În unele cazuri (L. 11), lodbele prea scurte au fost completate, mai ales către marginea platformei, cu butuci despicați mai scurți, iar în zona vetrei lodbele scurte erau dispuse oarecum radial, poate pentru a completa platforma, poate intenționat pentru construirea vetrei. În fața vetrei se găsea o împletitură din lemn, lutuită, pentru a alcătui, probabil, în zona de acces către instalație, un fel de „gardină” (pseudo-gardină) și a asigura siguranță în exploatare (a evita răspândirea necontrolată a focului și cărbunilor aprinși).

Referitor la partea superioară a acestor locuințe, nu se pot face decât supoziții. Astfel, credem că pereții lor au fost ridicați pe stâlpi/pari, îngropați în tălpi din bârne sau blăni/dulapi, dar nu trebuie exclusă și varianta cu stâlpi îngropați în pământ (a se vedea gropile stâlpilor care susțineau acoperișul anexei în care se găsea cuptorul de lângă L. 8, deasupra gropii 25, sau gropile de pari din partea de sud a bordeiului din acest sit), așa cum au fost descoperiți la Isaiia⁴. De altfel, așa cum arătam, gropile de stâlpi sunt mai greu de definit în straturile arheologice de la Târgu Frumos-*Baza Pătule* din cauza pământului amestecat de către animalele subterane. De asemenea, este posibil ca micile alveolări identificate în podeaua L. 11, de 3, 5-6 cm diametru, să provină de la niște stâlpi interiori de susținere a acoperișului.

Între stâlpii de pereți se realizau plase din împletituri de nuiiele (l. 13) și leături, așa cum s-a observat în toate cazurile, acestea constituind osatura, de multe ori destul de robustă, pe care se bătea lutul amestecat cu materiale vegetale mărunțite. Din păcate nu putem face nici o presupunere legată la înălțimea acestor pereți, după cum nu putem să spunem cum se realiza învelitoarea acoperișului, în aceste cazuri foarte utile fiind

modelele miniaturale de lut și analogiile etnografice. Este de remarcat faptul că, în cazul L. 9, 11 și 13, lutuilele de pereți se găseau într-o cantitate destul de redusă, în comparație cu cele de platformă, fapt care permite lansarea ipotezei potrivit căreia pereții puteau fi realizați și din bârne orizontale, lutul amestecat cu materiale vegetale fiind utilizat doar pentru etanșizare și fățuirea suprafețelor.

În ceea ce privește modul de amenajare a interiorului locuințelor de suprafață cu platformă, trebuie acceptată o legătură directă cu funcționalitatea fiecărei încăperi și chiar a construcției, în întregul ei. Astfel, arătăm că vetre interioare au fost descoperite doar în L. 11 și L. 13, în spații special rezervate (destinate), cuptorul din L. 8 și lavița din L. 11. Firește, cu o deosebită importanță cultică, a fost altarul casnic din L. 11.

În momentul de față, nu putem face estimări la modul de organizare a locuințelor de suprafață cu platformă în cadrul așezării, dar este posibil ca o anumită viziune de „sistemizare” să fi existat, în acest sens putând fi adus ca argument gruparea L. 8, L. 9 și L. 11 în sectorul D și a L. 13 și L. 14 în sectorul A. În mod evident, aceeași grijă acordau locuitorii din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos și organizării spațiului locuibil dintre locuințele de suprafață cu platformă, gropile menajere și sectoarele gospodărești fiind bine delimitate.

În încheiere, arătăm că locuințele de suprafață de la Târgu Frumos-Baza Pătule aduc noi date cu privire la modul de construcție al acestui tip de case, întregind, împreună cu cercetările de la Isaiia, imaginea nivelului atins de comunitățile precucuteniene în amenajarea habitatului.

NOTE:

¹ D. Boghian, Senica Tudose, *Considerații preliminare asupra utilajului litic din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos*, Arheologia Moldovei, XVII, 1994, p. 147-174; N. Ursulescu, D. Boghian, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași)*, I, în *Codrul Cosminului (Analele Universității “Ștefan cel Mare” Suceava – Secțiunea Istorie)*, SN, 2 (12), 1996, p. 38-72; *Ibidem*, II, în *Codrul Cosminului (Analele Universității “Ștefan cel Mare” Suceava – Secțiunea Istorie)*, SN, 3-4 (13-14), 1997-1998, p. 13-42; *Iidem*, *Târgu Frumos - Baza Pătule*, în *CCA. Campania 1994*, Cluj-Napoca, 1995, p.93-94; *Iidem*, *Târgu Frumos*, în *CCA. Campania 1995*, Comisia Națională de Arheologie, Brăila, 1996, p.127; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, O. Cotoi, *Târgu Frumos*, în *CCA. Campania 1996*, București, 1997, p. 66; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în *CCA. Campania 1997*, Comisia Națională de Arheologie, Călărași, 1998, p. 77-78; *Iidem*, *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în *CCA. Campania 1998*, Comisia Națională de Arheologie, București, 1999; *Iidem*, *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în *CCA. Campania 1999*, Comisia Națională de Arheologie, Deva, 2000; *Iidem et alii*, *Târgu Frumos, jud. Iași – Baza Pătule*, în *CCA. Campania 2000*, Comisia Națională de Arheologie, Suceava, 2001, p. 252-254; N. Ursulescu, D. Boghian, *Influences méridionales dans la phase finale de la civilisation Précucuteni*, în *Codrul Cosminului*, SN, nr. 6-7/2000-2001, p. 11-20; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, Felix Tencariu, Lacrămioara Istina, *Târgu Frumos, jud. Iași -, Baza Pătule*, în *CCA. Campania 2001*, a XXXVI-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Buziaș, 28 mai-1 iunie 2002; O versiune detaliată și pe CD-rom-ul acestui volum, editat de cIMeC, mai 2002; N. Ursulescu, D. Boghian, S. Haimovici, V. Cotiugă, Anca Coroliuc, *Cercetări interdisciplinare în așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași). Aportul arheozoologiei*, în *Acta Terrae*

Septemcastrensis, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, I, 2002, p. 29-54; N. Ursulescu, D. Boghian, S. Haimovici, V. Cotiugă, Anca Coroliuc, *L'Archéologie et archéozoologie dans l'habitat de la culture Précucuteni (l'Énéolithique ancien) de Târgu Frumos (Dép. de Iași-Roumanie)*, în vol. *Archaeozoology and Palaeozoology Summercourses*, Iași, „Al. I. Cuza” University Publishing House, 2002, p. 101-130; S. Haimovici, *L'étude du matériel archéozoologique provenu de la fosse no. 25 de l'habitat précucutenienne de Târgu Frumos*, în: *Archaeozoology and Palaeozoology Summercourses. Socrates Intensive Programme, Academic Year 2000-2001* (ed. by L. Bejenaru), Iași, 2002, p. 131-150; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, V. Merlan, *Noi date privind complexele de cult din cultura Precucuteni*, în *Sargeția*, XXX, 2001-2002, Deva, p. 61-78; N. Ursulescu, D. Boghian, S. Haimovici, V. Cotiugă, Anca Coroliuc, G. Bodi, *Târgu Frumos, jud. Iași - Baza Patule*, în *CCA. Campania 2002*, a XXXVII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Covasna, 28 mai-1 iunie 2003, p. 323-325; O versiune detaliată și pe CD-rom-ul acestui volum, editat de cIMeC, mai 2003; D. Boghian, V. Cotiugă, S. Haimovici, Anca Coroliuc, *Târgu Frumos, jud. Iași - Baza Patule*, în *CCA. Campania 2003*, a XXXVIII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Cluj-Napoca, 26-29 mai 2004; O versiune detaliată și pe CD-ul acestui volum, editat de cIMeC, mai 2004; V. Cotiugă, S. Haimovici, *Fosses cultuelles (bóthroi) et à caractère cultuel du Néolithique et l'Énéolithique de la Roumanie*, în: *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001, Section 9 – Section 10*, Oxford, BAR International Series 1303, 2004, p. 317-324; N. Ursulescu, *Nouvelles données concernant les croyances magiques des communautés de la civilisation Précucuteni (Énéolithique ancien) de l'Est de la Roumanie*, în: *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001, Section 9 – Section 10*, BAR International Series 1303, Oxford, 2004, p. 344-345; D. Boghian, V. Cotiugă, B. Minea, S. Haimovici, Anca Coroliuc, *Târgu Frumos, jud. Iași - Baza Pătule*, în *CCA. Campania 2004*, a XXXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Mangalia, 25-28 mai 2005; O versiune detaliată și pe CD-ul acestui volum, editat de cIMeC, mai 2005; vezi și variantele electronice: <http://archweb.cimec.ro>); N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, *L'autel peint de l'habitat de Târgu Frumos (dép. de Iași) appartenant à la civilisation Précucuteni (Énéolithique ancien)*, în *SAA*, IX, 2003, p. 27-40; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, *Nouveaux types d'idoles dans la plastique anthropomorphe de la culture Précucuteni*, în *SAA*, X-XI, 2004-2005, p. 9-20; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, *Problèmes de la culture Précucuteni a la lumière des recherches de Târgu Frumos (dép. de Iași)*, în vol. *Scripta Paehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, Ediderunt Victor Spinei, Cornelia-Magda Lazarovici, Dan Monah, Iași, 2005, p. 217-260, Ellis Linda, *Analysis of Precucuteni Ceramics from Târgu Frumos, România*, în vol. *Scripta Paehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, Ediderunt Victor Spinei, Cornelia-Magda Lazarovici, Dan Monah, Iași, 2005, p. 261-270.

² N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, V. Merlan, *op. cit.*, în *Sargeția*, XXX, 2001-2002, Deva, p. 62-63; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, *op. cit.*, în *SAA*, IX, 2003, p. 27-40.

³ Vezi N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, *Problèmes de la culture Précucuteni a la lumière des recherches de Târgu Frumos (dép. de Iași)*, în *loc. cit.*, p. 240 și notele 77-78.

⁴ N. Ursulescu, F. A. Tencariu, V. Merlan, *Noi date privind sistemul de fixare a pereților în cultura Precucuteni*, în *Carpica*, XXXI, 2002, p. 13-18, fig. 1-2.